

NAISEN VÄKI JA TASA-ARVO

Olen lapsesta asti tiennyt, että marjametsässä naisilla ei ole mitään hätää. Jos karhu tulee vastaan, naisen pitää vain nostaa hameensa ja pyllistää. Kun karhu näkee, mitä haarojen välissä on, se jättää marjastajan rauhaan. Lapsena en tiennyt, että marjastajaa suojeli naisen väki, minua suojeli usko siihen, että karhulla ei ole mitään syytä vahingoittaa naisia, koska naiset eivät ole sen sukulaisia metsästäneet.

Mummoni kertoi usein tarinaa ”entisestä emännästä”, joka oli riidoissa naapurinsa kanssa. Viimeisenä keinonaan emäntä nosti helmansa ja pyllylisti naapurille. Sukuviha oli sillä sinetöity. Enää en muista, oliko kyseessä sama henkilö vai joku toinen ”entinen emäntä”, joka nousi hajareisin rehu-tiinun päälle ja virtsasi, jotta lehmät lypsäisivät enemmän.

Kansakouluaikana järkytyin erään mummon puheista. Vanhus käytti sujuvasti sanoja, jotka olisi hetkeäkään epäroimattä pesty lasten suusta saippualla. Lieneekö torjuntaa vai mitä, mutta ankara miettiminenkään ei palauta mummelin karkeuksista varmasti mieleeni muita kuin ”paskan”, ”perseen” ja ”puan”. Vanhempani ja opettajani voisivat onnitella itseään siitä, että pidin tällaista kielenkäyttöä karkeana ja hämmäntävänä.

Muistikuvani eivät olisi erityisen kiinnostavia, ellei niillä olisi yhtymäkohtia Satu Apon mainion ”Naisen väki” -kirjan kanssa. Tietysti marjametsässä turvanani oli naisen väki! Tietysti paras keino nujertaa naa-

puri oli vahingoittaa häntä ”vitun vihoilla”! Rehu-tiinun virtsaamisesta en ole yhtä varma. Oleellista saattoi olla tiinun päälle levittäytyminen, mutta yhtä hyvin suolan lisääminen karjan ravintoon. Vanhan mummon karkea kielenkäyttökään ei hämmästyttänyt; hän ei sitä paitsi ollut käynyt kansanopistoa kuten oma mummoni, joka edusti valistuneita pienviljelijänaisia.

”Naisen väki” tutkii agraari-Suomea ja sen ajattelutapoja, mutta koskettaa myös kaupunkilaista arkipäivää. Kirjoitukset kansanrunoudesta, erotiikasta, alkoholismista, ihmesaduista ja naisten elämäkerroista valottavat suomalaista kulttuuria 1800- ja 1900-luvulla. Suurella osalla suomalaisista on edelleenkin läheisiä yhteyksiä maaseutuun ja maalaisuuteen oman kokemuksen, vanhempien tai isovanhempien kautta. Viidennen polven helsinkiläisetkin joutuvat ainakin naapureidensa kautta tekemisiin maalaisuuden kanssa. Agraarikulttuurin mallit vaikuttavat monin tavoin esimerkiksi suomalaisen naiseuteen tai alkoholin käyttöön suhtautumiseen.

Satu Apon kirja on sosiaalishistorioitsijalle opettavaista luettavaa. Meillä historiantutkijoilla tuntuu olevan vähänlaisesti välineitä ihmisten ajattelun maagisten ja myyttisten elementtien käsittämiseen ja käsitteellistämiseen. Mentaliteettihistoriasta on puhuttu jo pitkään, mutta muutampia poikkeuksia lukuun ottamatta ei ole juuri ehditty miettiä, minkälai-

sia talonpoikaiset maailman-kuvat olivat ja miten ”tavalliset ihmiset” jäsensivät maailmaansa. Tässä suhteessa Apo avaa uusia näkökulmia, ei yksin kansanomaiseen kulttuuriin vaan ylipäättään Suomen 1800- ja 1900-luvun historiaan.

Mietin pitkään, miksi Apon kirja on mielestäni niin hyvä, mutta jättää kuitenkin odotuksen jostain enemmästä, ikään kuin hän ei sanoisi riittävästi, vaikka sanookin paljon. Tämä epämääräinen tuntemukseni johtuu todennäköisesti siitä, että miltei jokainen artikkeli johdattaa uuteen, kiehtovaan tutkimushankkeeseen. ”Naisen väki” esittää paljon kysymyksiä ja vihjaa monista kiinnostavista vastauksista, mutta joutuu jättämään osan niistä odottamaan tarkempaa tutkimusta. Apo osoittaa, että edes Lönnrotia, Kiveä ja Topeliusta – puhumattakaan ihmesadusta tai eroottisista runoista – ei ole tutkimuksellisesti kaluttu loppuun. Hämmästyin, ettei esimerkiksi Kantelettaren reseptiä ole tutkittu kunnolla, vaikka se on teos, jossa Lönnrot kuvaa ruumiillisuutta, lihallisuutta, väkivaltaa, himoja ja hajuja. Yllätyin kovasti, että folkloren kannalta niinkin tärkeiden henkilöiden kuin keruuverkoston jäsenten sosiaalista taustaa, motiiveja tai perinnekäsityksiä ei ole selvitetty. Odotan innokkaasti tutkimuksia, jotka selvittävät perin pohjin näitä kysymyksiä, analysoivat talonpoikaisia seksuaalikäsitteitä tai miettivät

vaikkapa Elias Lönnrotin tuotantoa uudesta näkökulmasta.

On tietysti kohtuutonta vaatia, että yksi artikkelikokoelma vastaisi kaikkiin kysymyksiin, joita se lukijan mielessä herättää. Näin en teekään. Keskityn yhteen problematiikkaan, johon kirja antaa arvokkaita aineksia. Tähänastisissa arvioissa kokoelman avausartikkeli ”*Ex cunno* väki tulee” on kiinnittänyt eniten huomiota. En yhtään ihmettele, jos 1990-luvun naistutkijoita kiinnostaa tutkimus, joka erittelee rikasta kansanomaista seksuaalidiskurssia. Itseäni askarruttavat ”perinteisen” kansanomaisen sukupuolia ja sukupuolten suhteita koskevan ajattelun tulkintatavat, joita Apo miettii avausartikkelin ohella muissakin artikkeleissa.

Useimmat pohjoismaiset sukupuolten työnjakoa koskevat tutkimukset korostavat, että maata omistavan talollisväestön hedelmällisessä iässä olevat naiset olivat tarkimmin kontrolloitu ryhmä. Antropologisen käsitteistön avulla Apo osoittaa, että hedelmällisyysikäistä naista pidettiin ”erityisenä” monestakin syystä. Ensimmäkin hän kuului sosiaalisesti vähälukuisen ryhmään, joka reproduktiivisen kykynsä vuoksi poikkesi tytöistä, vanhoista naisista ja kaikista miehistä. Hän oli rakenteeltaan ”rikottu astia”. Lisäksi hänen ruumiissaan yhtyi useita peruskategorioita voimalatauksiin. Naisessa yhdistyivät luonto ja ihminen, tuonpuoleinen ja tämänpuoleinen. Naisen ruumis ymmärrettiin väylänä kahden maailman välillä. Myyttisen ja maagisen ajattelun mukaan väylät, jotka yhdistivät maailman pääkerrostumia, oli ladattu vaarallisen

suurella väellä. Naisen ruumiissa oli yliluonnollista voimaa, ”väkeä”, jolla saattoi suojella, mutta joka oli myös vaarallinen väärässä paikassa ja väärin käytettynä. Tämä rajoitti naisten ja erityisesti hedelmällisessä iässä olevien naisten elämää monella tavalla.

Pohtiessaan suhdettaan näihin käsitteisiin Satu Apo korostaa olevansa sitoutunut sukupuolten tasa-arvoa korostavan pohjoismaisen hyvinvointivaltion ideologiaan. Siksi hän pitää naiseen liittyvää vanhakan-taista ajattelua sekä kiehtovana. että kauhistuttavana. On kiehtovaa, että nainen oli jos-sakin suhteessa voimakkaampi kuin mies, mutta samalla Apon mielestä on kauhistuttavaa, että nainen joutui ottamaan huomioon erityisyytensä ja varamaan voimansa vaikutusta muihin ja vieraiden voimien vaikutusta itseensä.

Kannatan itekin pohjoismaisen hyvinvointivaltion tasa-arvoihanteita, mutta en ole varma, voinko historiantutkijana sitoutua oman aikani ja maailmankolkkanen ideologioihin siinä määrin, että torjun toisenlaiset ajattelutavat, menneisyyden käsitykset. Pitääkö minun kauhistua ajattelutavoista, jotka eivät ole omiani? Kärjistäen: onko se kauheaa, jos 1800-luvun maaseudulla edes naiset eivät sitoutuneet pohjoismaisen hyvinvointivaltion tasa-arvoideologiaan? Eikö pikemminkin pitäisi selvittää vielä tarkemmin, miten naiset voimiensa kanssa elivät, miten he mielsivät sukupuolensa?

Ihmesadut ovat toinen jännittävä esimerkki. Satakuntalaiset kansankertajat olivat taitavia pappien ja herrojen pilkkaajia. Apo havaitsee, että

kulttuurisesti ja sosiaalisesti heikommassa asemassa olevien kansankertoajien toiseuden määrittelyä leimasivat avoin aggressio ja häpäisyntalu. Kertajat käsittelivät yhteiskunnan rakenteita ja valtasuhteita avoimen kriittisesti, mutta eivät kyseenalaistaneet niitä. Apo paljastaa sosiaalisia suhteita koskevat karnevalistiset piirteet ja asioiden kääntämisen päällelleen. Naiskuvaan hän ei tarjoa karnevalistisia tulkintamahdollisuuksia. ”*Ex cunno*”-artikkeli avasi silmäni huomaamaan naisten väen, joten odotin innoissani sitä ainakin käänteisesti myös kansansaduista. Tätä iloa minulle ei suotu. Esimerkiksi kirjan loppuun olisin kaivannut keskustelua, jossa toisaalta naisen väki, toisaalta kansansatujen avuttomat tai pahat ja aktiiviset naiset olisi rinnastettu. Mistä näissä oli kyse? Voiko näiden perusteella hahmottaa jonkinlaista synteisiä sukupuolikäsityksistä?

Naiskuva ja käsitykset sukupuolten suhteista osoittautuvat tutkijoille kiusallisiksi, kuten Apokin toteaa. Etsitäänkö juuri niistä nykykäsityksiä? En suinkaan väitä, että Apo projisoi nykypäivän arvoja aineistonsa, päinvastoin, hän tekee hienosyistä analyysia kansanomaisista ajattelutavoista, mutta joutuu muutamassa kohden toteamaan, että nykymaailman mittapuulla jotkut käsitykset eivät ole käsitettäviä.

Apo huomauttaa, että satakuntalaisten ihmesatujen naiskuvaus ei nykyperspektiivistä ole kovin positiivinen. Saman hän toteaa Satasärmäinen nainen -keruukilpailun elämäkerroista (s. 202): ”Kaupunkilaisen, koulutetun ja tasa-arvoideologian sisäistäneen naislu-

kijan silmissä elämäkertojen vaikeat vaiheet saattavat näyttäneen vielä astetta raskaammilta kuin niiden kertojista.” Tätä pohdintaa voisi mielestäni viedä pitemmälle.

Kilpakirjoitusten osanottajat ovat poikkeuksellisia, kuten Apo useaan otteeseen huomauttaa. Agraaristen sukupuolikäsitusten tutkimista heidän avullaan vaikeuttaa myös yhteiskunnan muutos. Sisältäni nousee kurttuotsaisen historioiden haamu, joka sormi olossa huomauttaa folkloristikan tutkijalle, että viime vuosisadan alun ja tämän vuosisadan jälkipuoliskon agraari-Suomea ja sen sukupuolimalleja on vaikea rinnastaa. Elämäkertakilpailun sato on 1990-luvulta. Siinä maaseudun naiset tulkitsevat elämänsä hyvinvointivaltion näkökulmasta. Heidän äitinsä, osin jopa isoäitinsä, ovat olleet äänioikeutettuja kansalaisia. Heidän tulkintansa suodattuvat tasa-arvoideologian läpi, vaikka he eivät ehkä olisikaan sisäistäneet näitä ihanteita samalla tavalla kuin kaupunkilaiset, enemmän kouluja käyneet sisarensa.

Tällä en yritä sanoa, että maaseudun raatajanaiset olivat onnellisia, jaloja villejä, kunnes heidän silmänsä avattiin

epäoikeudenmukaisuudelle. On myös syytä alleviivata, että en nostalgisesti etsi menneisyydestä onnelaa, jossa vallitsi sukupuolten tasa-arvo. Sen sijaan minua kiinnostaa suunnattomasti, minkälainen oli yhteiskunta, josta Apo toteaa (s. 208): ”Kyläyhteisön naiset eivät kyseenalaistaneet epäoikeudenmukaista työnjakoa – päin vastoin: se opetettiin painokkain repliikein seuraavalle sukupolvelle.” Millä tavoin tässä yhteiskunnassa hahmotettiin sukupuolten suhteita? Oliko se tapa jokin muu kuin meidän tasa-arvokeskeinen tapamme? Onko tasa-arvo tai epätasa-arvo ainoa ulottuvuus, jolla sukupuolten suhteita voidaan arvioida?

Satu Apo avaa keskustelun, jota pidän tarpeellisena kaikille, jotka miettivät naisten ja miesten historiaa. Kysymys on pohjimmiltaan tutkimuksen päämääristä ja tavoitteista. Etsimmekö sukupuolten suhteita tuttuutta vai vierautta, sa-

manlaisuutta vai erilaisuutta? Jos tavoitteena on osoittaa, että suomalainen agraariyhteisö oli nykypäivän mittapuulla naisia sortava, ei tehtävä ole kovin vaikea. Intänkin muita tarkastelutapoja. En välttämättä tiedä, mitä etsimäni vastaukset ovat, mutta naisten ikaikaista alistusta pidän liian helppohintaisena vastauksena. Minua kiinnostaa, miten voi tutkia sukupuolten suhteita ja käsitystä sukupuolesta yhteiskunnassa, jossa monet asiat ymmärrettiin eri tavoin kuin me olemme totuneet ymmärtämään. Satu Apo pitäytyy eksplisiittisesti pohjoismaisen hyvinvointivaltion tasa-arvoihanteissa, mutta antaa kosolti aineksia myös toisenlaisten selitysten etsimiseen ja toisenlaisten ajattelutapojen ymmärtämiseen.

”Eteenpäin, sano mummu lumessa”, kuten muistinvarainen satakuntalainen sanonta kuuluu.

PIRJO MARKKOLA

SATU APO
NAISEN VÄKI
TUTKIMUKSIA SUOMALAISTEN KANSANOMAISESTA
KULTTUURISTA JA AJATELUSTA
HELSINKI: HANKI JA JÄÄ, 1995

KENEN SILMISTÄ ME ITSEÄMME PEILAAMME?

EU-äänestyksen yhteydessä käyty keskustelu sai minut ihmettelemään, mikä olio tai ilmiö se ”Suomi” oikein on. Ovatko sen edut samat kuin

minun ja naapurioven takana asuvan yksinhuoltajan. Ja mitä se ”Eurooppa” oikein on? En kokenut kummankaan osapuolen Suomi-retoriikkaa omakse-

ni, vaan koin itseni jotenkin ulkopuoliseksi tai yksinkertaisesti huonoksi suomalaiseksi. Retoriikoissa jäi kertomatta, että kansalaisten valta on jok-